

Віктар ЖЫБУЛЬ

ТРАКТАРАЗАВОДСКІЯ СТАРОНКІ ЖЫЦЦЯ АНДРЭЯ АЛЕКСАНДРОВІЧА

Заканчэнне. Пачатак у № 1.

У вершы “Магіла салдата” Андрэя Александровіча (варыянт назвы – “Яго імя ў душы людской”) згадваецца рэалія канца 1940-х гг., сучаснаму жыхару Мінска ўжо незнаёмая:

*ЛЯ САМАЙ ПЛОШЧЫ ЗАВАДСКОЙ,
СЯРОД ГУСТЫХ ЯЛІН І ХВОЙ,
СТАІЦЬ МАГІЛА: ПАХАВАНЫ
РАДЗІМЫ НАШАЙ СЫН АДДАНЫ –
САЛДАТ РЭСПУБЛІКІ МАЁЙ.*

*.....
З тых пор на могільках маляр
Прыходзе. Шапку здыме. Фарб
Збаночкі ўважліва прыладзіць:
Зазьёе бронза на аградзе,
Як сонцам вытканы загар.*

*З тых пор свой гоман малады
Прыносяць школьнікі сюды,
І на магіле з яркіх кветак
Вянком выкладваюць букеты –
Наліўшы ў слоікі вады [1, арк. 7 адв., 8 адв.].*

Цяпер каля Трактарнага завода салдацкай магілы ўжо не знойдзеш, і нават сама згаданая ў вершы “плошча завадская” даўно ператварылася ва ўнутраны двор, адрэзаная ад усеагульнага агляду новай прахадной. А салдат, хутчэй за ўсё, быў перапахаваны ў брацкую магілу на Вайсковых могільках – даследчыкам мінскай гісторыі было б цікава пашукаць інфармацыю пра гэта.

У вершы “Да гудка” паэт занатаваў уражанні ад будаўніцтва Трактаразаводскага пасёлка:

*Ідзем па вуліцы, ў якой
І назвы шчэ’ няма,
Дзе пахне вапнай і смалой,
Расце за гмахам гмах.*

*Ідзем па вуліцы, з бакоў
Шуміць дрымотны лес.
Прамень абняць будаўнікоў
На рыштаванні ўзлез [1, арк. 6 адв. – 7].*

Тут паэтычна задакументаваны пачатковы перыяд існавання Трактаразаводскага пасёлка, калі вуліцы ў ім яшчэ сапраўды не мелі назваў. Верш напісаны ў 1947 г. (у Зборы твораў паэта пад вершам стаіць дата 1948, а працытаваны фрагмент адсутнічае – як і ў першапублікацыі ў часопісе “По-

лымя”, 1962, № 11 [7, т. 1, с. 200]) – і менавіта ў тым годзе была здадзена ў эксплуатацыю частка дамоў, якія стаяць у пасёлку і сёння. Дату 1947 можна ўбачыць на фасадах некаторых будынкаў па вуліцах Шчарбакова, Будзённага, Стаханаўскім завулку. Але назвы вуліцы атрымалі пазней: Шчарбакова, напрыклад, у 1948 г., Стаханаўская і Будзённага – у 1949 г. [2, с. 113, 444]. Дакладней кажучы, у час, калі А. Александровіч пісаў верш, вуліцы Трактарагорада называлі паводле нумароў прылеглых кварталаў: будучая вуліца Прамысловая (цяпер Чабатарова) у 1947 – 1948 гг. сціпла называлася “вуліцай адзінаццаціга квартала” [3, с. 168]. “Паквартальная” сістэма нумарацыі дамоў і, адпаведна, адрасоў захоўвалася ў пасёлку аж да пачатку 1950-х гг., пакуль не была канчаткова заменена “павулічнай” сістэмай.

Як сведчыць Леанід Маракіў, у 1948 г. Андрэю Александровічу “забаранілі працаваць у друку” [4], і яму давялося пайсці непасрэдна на вытворчасць – брыгадзірам будаўнічага ўпраўлення № 6 трэста “Белтрактарабуд” на будаўніцтве МТЗ. (Яго часовы пропуск на месца працы захаваўся ў БДАМЛМ.) Праўда, друкаваць творы ў заводскай шматтыражцы паэт яшчэ мог. У навагоднім нумары за 1 студзеня 1949 г. пад псеўданімам А. Андреев змешчаны яго святочна-віншавальны верш “Победители выходят на парад”, прысвечаны найлепшым працаўнікам завода і будаўнікам пасёлка. Вершаваны тэкст дапаўняецца сяброўскім шаржам з фотамантажом Н. Замскага. Гэта – апошняя выяўленая публікацыя паэта ў газеце “Трактор”.

У характарыстыцы, выпісанай А. Александровічу 24 снежня 1948 г. начальнікам будаўнічага ўпраўлення Віннікавым, адзначалася:

“Тов. АЛЕКСАНДРОВИЧ в Строительном Управлении № 6 работает в качестве бригадира с 19 июня 1948 года по настоящее время. За этот период проявил себя как дисциплинированный работник, умелый и энергичный организатор труда рабочих, систематически перевыполняет производственные задания.

Освоив процесс порученной ему работы, внес ряд ценных рационализаторских предложений, способствующих повышению производительности труда рабочих, экономии государственных средств и рабочего времени.

Звесткі пра аўтара змешчаны ў № 1.

За хорошие показатели в работе бригады, проявление находчивости и личной инициативы трижды премировался.

В дни 31-ой годовщины Великой Октябрьской Социалистической революции занесен на доску почета лучших строителей-стахановцев.

Принимает активное участие в общественной жизни Управления. Проводит громкие читки газет и беседы с бригадами, участвует в выпуске стенгазеты. Среди рабочих и служащих Управления пользуется деловым авторитетом [5, арк. 2].

Паэт намерваўся падаць характарыстыку ў Прэзідыум Вярхоўнага Савета БССР для зняцця судзімасці. Але атрымалася ўсё наадварот: 16 лютага 1949 г., падчас новай хвалі рэпрэсій, А. Александровіч быў паўторна арыштаваны і 8 чэрвеня асуджаны на высылку ва ўжо знаёмы яму Краснаярскі край...

І калі ў 1950 г. выйшаў літаратурны зборнік “Беларускі трактарны”, у ім былі апавяданні, нарысы Рыгора Няхая, Янкі Брыля, Мікалая Гарулёва, урыўкі з аповесцяў Аляксея Кулакоўскага і Веры Лютавай, вершы Петруся Броўкі, Максіма Танка, Анатоля Вялюгіна і іншых аўтараў, а вось твораў двойчы рэпрэсаванага Андрэя Александровіча, зразумела, не было.

Ужо ў высылцы, у сяле Тасеева, паэт напісаў верш “Я помню Мінск”. Гэта паэтычны ўспамін пра разбураны горад, што шпаркімі тэмпамі аднаўляўся пасля вайны, – такі, якім заспеў яго аўтар. Безумоўна, у радках “*Быў я ў той час будаўніком, / Варыў і клаў бетон*” А. Александровіч згадаў пра свой рэальны працоўны вопыт. У чарнавым варыянце прысутнічае і такая дадатковая дэталі: “*Я жыў на вуліцы, ў якой / Шчэ’ назвы не было*” [1, арк. 36 адв.]. Гэта наводзіць на думку, што творца ў той перыяд жыў у адным з дамоў Трактаразаводскага пасёлка. (Цікава, у якім? І ці захаваўся ён?) Праўда, ад згаданых радкоў паэт хутка адмовіўся, прыбраў пад вершам месца напісання (Тасеева), а год пераправіў з 1949 на 1948 [6, арк. 3 адв.].

У пасмяротным двухтомным Зборы твораў А. Александровіча (1963), падрыхтаваным яго сынам Радаславам, у каментары да верша “Я помню Мінск” пазначана: “У 1947 г. А. Александровіч працаваў на будаўніцтве Мінскага трактарнага завода” [7, т. 1, с. 416]. Аднак складваецца ўражанне, што пры жыцці паэт не надта любіў згадаць пра свой другі арышт і высылку, быццам баючыся, што такія факты біяграфіі могуць чым-небудзь зашкодзіць у жыцці, прынесці дадатковыя непрыемнасці. Разам з тым даводзілася замоўчваць і пра два гады, пражытыя на волі ў Мінску – каб лішне не тлумачыць, з якой прычыны ён потым раптам ізноў апынуўся ў Краснаярскім краі. І ў аўтабіяграфіі, напісанай у кастрычніку 1962 г., А. Александровіч абмянае гэты перыяд і падае два

найменш прыемныя кавалкі свайго жыцця – турму і лагер 1938 – 1947 гг. і ссылку 1949 – 1955 гг. – агулам, як адно цэлае:

“У 1938 г. я быў незаконна рэпрэсаваны.

Жыў на Поўначы, працаваў на будаўніцтве Нарыльскага металургічнага камбіната, на лесанарыхтоўках у Краснаярскім краі.

Пасля рэабілітацыі ў 1955 г. вярнуўся ў родны Мінск” [7, т. 2, с. 298].

Паэт, які шчыра верыў у ідэалы сацыялістычнага будаўніцтва, лічыў за лепшае маўчаць пра тое, што арыштоўваўся не аднойчы, а двойчы. Нават бяскрыўдны (і да таго ж заўважна падкароцаны) верш “Я помню Мінск” творца так і не адважыўся, а можа, проста не паспеў апублікаваць пры жыцці: ён выйшаў ужо ў пасмяротнай падборцы ў часопісе “Польмя” (1963, № 4).

Андрэй Александровіч канчаткова вярнуўся ў родны горад 21 снежня 1955 г., неўзабаве пасля рэабілітацыі. За гэты час Мінск заўважна змяніўся. “*Добры дзень, мой родны, дарагі сэрцу майму Мінск! – захоплена, з хваляваннем напісаў паэт у дзённіку. – Як толькі пачало світаць, я ўжо стаяў ля акна вагона і ўглядаўся ў родны і мілы мне пейзаж. То прабягае густой цёмна-сіняй сцяной сасновы бор, то прыдарожныя яліны ўрачыста аснежаныя. І ёсць, ёсць асаблівасць паміж імі і ялінамі Сібіры ці Забайкалля: яны больш рослыя, прываблівае і колер іх не проста зялёны, а густы, самабытны, жывы, прывабны. На кожным паўстанку, на кожнай нават невялічкай станцыі новыя будынкі, чыстыя, белыя, як чысты белы снег. Едзеш – а прад табой усё новае і новыя будовы, і чым бліжэй да Мінску, тым усё больш і больш стройных новых камяніц. Высокія стрэлы кранаў – сведчаць пра шырокі размах будаўніцтва. Глядзіш і на сэрцы так лёгка, так прыемна*” [8, арк. 3 – 3 адв.].

Лёс адвёў паэту яшчэ 7 гадоў жыцця, за якія ён паспеў выдаць зборнік паэм “Шчаслівая дарога”, кнігу вершаў “Падарунак дзеткам-малалеткам” і том выбранага за 1921 – 1956 гг.

Вершы А. Александровіча трактаразаводскага перыяду, магчыма, не найлепшыя ў яго творчай спадчыне. Але яны ўтрымліваюць у сабе гістарычныя рэаліі той, цяпер ужо далёкай, эпохі, пабачаныя праз прызму паэтычнага светаўспрымання. Таму яны могуць зацікавіць краязнаўцаў, спецыялістаў па лакальнай гісторыі, даследчыкаў гарадскога жыцця ў пасляваеннай Беларусі. Могуць быць яны карысным дапаможнікам і ў экскурсіях. Так, напрыклад, вершы Андрэя Александровіча 1947 – 1948 гг. сталі выдатным ілюстрацыйным матэрыялам падчас экскурсіі “Культурныя загадкі Трактарагорада”, якую аўтар гэтага артыкула праводзіў летась у рамках Фэсту экскурсаводаў – 2015.

Спіс літаратуры

1. **БДАМЛІМ.** – Фонд 97. – Воп. 1. – Адз. зах. 14 (Александровіч А. Сшытак вершаў. Аўтограф. 1944 – 1953).
2. **Мінск** : энцykl. справочник; изд. 2-е, доп. и перераб. – Минск : БелСЭ, 1983.
3. **Гарулёў, Н.** Жыллёвы гарадок : нарыс / Н. Гарулёў // Беларускі трактарны : літ. зборнік. – Мінск : Дзяржвыд БССР, 1950.
4. **Маракоў, Л.** Александровіч Андрэй / Л. Маракоў // Рэпрэсаваныя літаратары, навукоўцы, работнікі асветы, грамадскія і культурныя дзеячы Беларусі. 1794 – 1991 [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : <http://www.marakou.by/by/davedniki/represavanyya-litaratary/tom-i?id=19216>.

marakou.by/by/davedniki/represavanyya-litaratary/tom-i?id=19216.

5. **БДАМЛІМ.** – Фонд 97. – Воп. 1. – Адз. зах. 96 (Працоўныя характарыстыкі Александровіча А. І., выдання Канскім леспрамгасам, Казахск. ССР і СУ Белтрактарастроя. Машынапісная копія, арыгінал).
6. **БДАМЛІМ.** – Фонд 97. – Воп. 1. – Адз. зах. 12 (Александровіч А. Сшытак вершаў. Аўтограф. 1941 – 1952).
7. **Александровіч, А.** Збор твораў : у 2 т. / А. Александровіч; укл., падрыхт. тэкстаў і заўвагі Р. А. Александровіча. – Мінск : Дзяржвыд БССР, 1963.
8. **БДАМЛІМ.** – Фонд 97. – Воп. 1. – Адз. зах. 45 (Александровіч А. Дзённік. Асобныя запісы. 1955).

Андрэй АЛЕКСАНДРОВІЧ

ДА ГУДКА

На правадах, як на дубцах,
Гушкаецца зара.
Блішчыць раса, як з-пад разца
Сталёвая іскра.

Выходзіш рана з гарадка,
Каб роўна па гудку
Твая ўладарная рука
Дала жыццё станку.

Каб радасць творчая расла,
Наперад звала нас,
Каб выйшла з графіка шкала,
Аперадзіўшы час.

Са мной ідзе мая дачка
З партфелем поўным кніг.
Ёй – да званка, мне – да гудка,
Спяшаемся ўдваіх.

Мне – на завод, а ў школу – ёй,
Мне ў цэх, а ёй – у клас.
Мы дышам радасцю адной,
Адны імкненні ў нас.

Ідзем па вуліцы, ў якой
І назвы шчэ' няма,
Дзе пахне вапнай і смалой,
Расце за гмахам гмах,

Дзе вырастае гарадок,
Ва ўсёй сваёй красе.
Бадзёры гул людскі паток
Па вуліцы нясе.

Ідзе народ з усіх куткоў,
Шуміць абапал лес,
Прамень абняць будаўнікоў
На рыштаванне ўзлез.

І так заўсёды, да гудка,
Ледзь выгляне зара,
Ідуць, як бурная рака,
Бацькі і дзетвара.

Каб працай свой уславіць дзень,
Скрозь, як адна сям'я,
Ідзе рабочы люд, ідзе
Рэспубліка мая!

1947. Мінск

Я ПОМНЮ МІНСК

Я помню Мінск, свой родны Мінск,
Сярод руін, магіл,
Сляды пажараў, бомб і мін,
І заслانیўшы небасхіл
Гаркавы, жоўты пыл.

Я помню тыя дні, калі
Пад Мінскам у бары –
Хто карчаваў, а хто кайліў,
Кіпела праца і раслі
Скрозь новыя муры.

Здзіўляцца можна аднаму:
Што ў казцы, на вачах,
Дзе ўчора толькі клалі мур –
Футруе сцены штукатур,
Маляр фарбуе дах.

Дзе ўчора шчэ' клубіўся мох,
Шумеў лясны гушчар –
Шнуром шырокі шлях пралёг,
Шуршаць пясчынкі, як гарох,
Пад грузам аўтакар.

Быў я ў той час будаўніком,
Варыў і клаў бетон.
І ў навацёлаў за сталом
Я піў за першы новы дом,
За радасць мірных дзён.

1948. Тасеева

* * *

Беларусь такой невялікай
здаецца, як глянеш на карту...
І нялоўка, і проста дзіка,
і падумаць могуць, што жарты, –
Беларусь яшчэ мала хто знае,
нават тут, – у самой Беларусі.

1926